

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

ЗАДРУГАРСТВО – АЛТЕРНАТИВА ПРОПАДАЊУ СЕЉАЧКИХ ГАЗДИНСТАВА И ПУСТОШИ СЕЛА

Б. Маричић¹

Породично ситно пољопривредно газдинство је основна одлика и темељни чинилац пољопривредне производње у Србији. Оно је, такође, и основа социјалног развоја села у Србији још из времена натуралне производње кад је она била начин живота, па све до данас када је пољопривреда постала једно од занимања. Развојем тржишта ситна робна производња, одређена величином газдинства, остаје све време узрочник ограничења и заостајања у развоју. Она је једна од препрека продору капитала у аграрне делатности што подстиче непрекидно изналажење модалитета за уклањање тих препрека на путу неумитног укрупњавања у складу са законима тржишта. На томе путу позната су до сада две примењена концепта. Један је пут њиховог безобзирног пропадања било уз насиље (време када «су овце појеле људе» - у Енглеској), било под бескрупулозним зеленашким зајмовима и каматама, какав је примењиван и код нас. Преко 1/3 сељачких газдинстава пред Други светски рат било је задужено до претње прогона са имања, па је «отпис сељачких дугова» окончан тек по завршетку рата.² Други концепт је настао у Европи у последњим деценијама XIX века, проширио се у свету и траје и данас у форми модерних задружних пословних система. То је концепт задружног удруживања ситних произвођача у коме се укрупњује њихова производња и понуда на тржишту, као и набавка индустријских инпута (репроматеријала, оруђа, машина, опреме), њихов маркетинг, шири образовање и знање. У овом кон-

¹ Бранко Маричић, Ул. Јурија Гагарина 187/75 Нови Београд, тел. 215-15-18, моб. 064/302-38-05.

² Према подацима Аграрне привилеговане банке из 1932. године било је 700630 задужених сељачких газдинстава или свако треће. Укупан дуг износио је 6830,3 милиона дин. (то је као три ипо годишње жетве пшенице тада). *Проф. др Петар Марковић* «Политика» 28-30. новембра 1990.

цепту остварује се и трајна диференцијација и фактичко укрупњавање газдинстава, али без траума, уз развој многих пратећих делатности. Познат је и трећи пут, концепт колективизације који је после краће епизоде код нас био напуштен.

Задружно организовање и пословање показало се као одрживи, прихваћен и успешан облик и пут развоја производње, изласка и опстанка на тржишту, продора капитала у делатности ситних газдинстава, као и диференцијације и појединачног увећавања неких међу њима. Познато је да је задругарство у Србији учинило највећи допринос развоју и модернизацији пољопривреде и села крајем деветнаестог и у двадесетом веку. Набавка и увоз гвоздених плугова, тријера за прочишћавање семена, виноградарских прскалица и других оруђа, пласман плавог камена и других средстава за заштиту биља, оплемењивање и измена расног састава стоке, особито одомаћивање сименталске расе говеди, подстицаји на изложбама и сајмовима, курсеви и семинари... били су главни послови задруге и задружних савеза. Задружна штедња и кредити заклонили су многа газдинства од канци зеленаша. Нашавши се међу оснивачима Међународног задружног савеза, Србија је преко задругарства засновала прве суштинске облике интеграције са Европом на пољу економије и друштвеног развоја, који са прекидима траје до данас. Иако се задругарство по суштини задружних принципа развија независно, па се брани и од ослањања на државу, однос државе према задругама има утицаја на њихово пословање и развој. Држава је према задругама углавном исказивала наклоност. Колико је задругарство било респектовано од стране државе у време Краљевине Југославије може се видети из едиције «Законодавство о задругама Краљевине Југославије» коју је уређивао Јосиф К. Чешљаревић (изд. Геца Кон Београд 1934, Књига трећа). У четири свеске ове едиције приказано је 29 прописа о задругарству. Ту су пре свега прописи у којима је држава на основу респекта прихватила да се у задругарству остварује на пример - пољопривредни кредит, узајамно помагање и унапређење пољопривреде, унапређење сточарства, повластице, насељавање јужних крајева, ломбардовање пшенице задружних организација, ванредни кредит за организацију извоза земаљских производа, организација и контрола извоза стоке и сточних производа... Куриозитет је, о коме се мало зна, усмерење на задруге у циљу заштите плата и стандарда државних чиновника у време пада вредности новца и поскупљења робе после Првог светског рата, када је држава Уредбом усмерила чиновништво на стварање својих задруга. Тадашњи министар финансија Коста Стојановић, када је исцрпљена могућност повећања плата изјављује да он «не зна где ће се динар зауставити, нити да ли ће држава бити кадра да увек накнади све могуће губитке... Стога нека и сами чиновници

покушају да се кроза задруге боре против поскупљења намирница».¹ Као споменик овог успешног поступка и данас стоји палата Савеза чиновничких задруга у Београду, Македонска 21, израђена 1929. године која, на жалост, не служи задругарству. Однос државе према задругарству био је сразмеран његовом и развојном домету. У илустрованој монографији «**40 годишњица задругарства 1894-1934**», коју је штампао тадашњи Главни задружни савез у Београду стоји да је тада било 2719 задруга и то 1173 кредитне, 1155 набављачких, 102 житарске, 64 млекарских, 38 виноградарских, 118 других облика. Главни задружни савез имао је седиште у својој задружној палати у Београду, Франкопанова (данас Ресавска) бр. 15 у којој је данас податанар Привредне коморе! Савез је тада организовао 66 курсева за оспособљавање чланства и пословодства, имао поред осталог, одељења: житарско, кредитно, сточно, уредништво листова «**Земљорадничка задруга**» и «**Млади задругар**», штампарију, књиговезницу, подрум, спаваоницу за курсисте... што показује да је фактички био организован као пословни организациони систем свих делатности обједињавао пословање задруга у складу са задружним принципима. Данас Задружни савез нема ни једну од таквих функција и служби.

Наша савремена држава определила се и спроводи концепт **пропадања ситних газдинстава** у циљу превазилажења оквира њихове ситне, робне производње. Резултат таквог концепта је **пустош седамсто села**.² Други резултат тога концепта је пропадање и пословна маргинализација земљорадничких и других задруга. Одбор «јачих и перспективних газдинстава» и препуштање пропадању осталих, само је привидно подстицај развоју и укрупњавају сељачких имања. Свако од ових имања, због ранијег максимума, нашли су се у новим условима са површином до 10 ха. Било којим путем (куповином, закупом) да се повећава «појединачно је инфериоран партнер трговини и индустрији на тржишту и објективно нема шансе у таквој спрези за значајнији и дугорочан успех. Пословни однос на тржишту са неупоредиво јачим партнерима ићи ће увек у корист јачих, што ће по правилу, трајно одржавати инфериорност ових газдинстава.» Из тих разлога »... је одабир једног броја газдинстава у којима се мерама државе подстиче развој, ипак преузак фронт који неће довести до радикалних промена у структури, ни по величини газ-

¹ *Михаило Аврамовић* – «**Чинovníк као Задругар**», Друго издање Савеза набављачких задруга државних службеника Београд 1933. године.

² *Проф. Ђура Стевановић*: «**Пустош од седамсто села** » Политика 2.12.2008.»... у 702 насеља у централној Србији и Војводини (али већином у централној Србији) живи мање од по 100 становника... овом броју треба додати још око 350 оних са 100-150 становника... то значи да је опстанак скоро сваког петог нашег сеоског насеља под знаком питања... у око 19200 кућа се не живи... колико је вредно то напуштено богатство...

динстава, ни у њиховој производњи».¹ Крупан капитал у предузећима индустрије и трговине, као и у банкама које кредитирају сељака увек имају механизме заштите сопствених профита, а сељак их нема. Модерна агитација да сељаци стварају своја удружења (свињара, малинара...) само отупљује њихов стварни интерес за пословним удруживањем у једино проверени и доказани задружни пословни однос. Удруживање у облике изван производног и пословног процеса има домет тек само као глас јавности, протеста, демонстрације, претње, према којима капитал не показује осетљивост, а ни држава ако је већ прогласила тржиште за јединог судију успеха и неуспеха и своје механизме усмерила на заштити интереса капитала.

Ако је задругарство доказани, одрживи и делотворни пут превазилажења оквира ситне робне производње, поставља се питање зашто је оно у нашој економији неуспешно током већ скоро две деценије од почетка транзиције. Познато је да је у почетку транзиције затечена импозантна задружна инфраструктура бар према броју и дисперзији задружних организација и величини и структури задружне имовине како у задругама, тако оне коју је требало вратити задругама.

Први (транзициони) Закон о задругама донет је 1990. године (Сл. Лист СФРЈ 3/90) са циљем да после укидања Закона о удруженом раду врати задругарство «изворним коренима». Тај Закон је донешен у синхронизацији са доношењем више «тржишних закона» као Закон о предузећима и Закон о банкама и другим финансијским организацијама. Пресудан утицај на решења у Закону о задругама имали су тадашњи пољопривредно индустријски комбинати у чијим су пословним системима у време «удруженог рада» до тада пословале задруге. Комбинати као организатори и носиоци производње и главни експонати концентрације капитала, тада пред приватизацијом, имали су интерес да не омогуће еманципацију задружног пословног организовања сељака у засебне задружне пословне системе. Инфериорност задружног организационог и пословног фактора, његова повезаност и зависност од комбината, дугогодишње одсуство праксе и теорије самосталног пословања на задружним принципима ишло је на руку фаличним решењима у одредбама Закона о Задругама. Појединачне критике и настојања нису прихватана.² Закон је, поред осталог, погрешно и недоследно дефинисао задружну својину, прописао њену поделу без остатка међу задругарима, пропустио да уреди задругарство као целовит, независни пословни систем и донео неинвентивне и неде-

¹ Б. Маричић: *Задругарство у времену транзиције*, стр. 14, изд. СНС Научна Београд 2006..

² «Задружна својина и задругарство као систем у Закону о задругама», Излагање аутора у ЗСЈ септембар 1990. Исто стр. 37-42.

лотворне одредбе о идентификације и враћању задружне имовине. Ни други Закон о задругама из 1996. године ни једно од ових погрешних решења није поправио. И он се задржао само на задрузи као пословној јединки не узимајући у обзир да се суштина и корист од задружног пословног односа не може остварити ако се он започиње и завршава искључиво на самом прагу појединачне задруге. Наши законодавци, а ни задружни посланици нису хтели да прочитају великог задружног писца Громослава Младенца: «Али задруга сама, ма како да је моћна, не може успети да организује велика предузећа... ова обавеза спада уопште на трговачке савезе задруге, на продавнице на велико. Начело Савезног система проистиче природно из идеје, која је исто тако заснована на задружном систему. Како задруга удружује лица у циљу заједничког задовољења извесних потреба, то се и разне задружне ћелије, примењујући начела солидарност, удружују ради заједничког вршења извесних послова... Усамљена задруга је уопште и сувише слаба да би могла конкурисати трговцима».¹

Затечене на почетку транзиције у саставу пословних система тадашњих пољопривредних комбината, задруге су постале још инфериорнији трабанти друштва капитала која су настала дезорганизацијом и приватизацијом на њиховим развалинама. Иако примена задружних принципа у «време удруженог рада» није била у задругама доследна, сада је потпуно напуштена. Процес приватизације изазива «воду на уста» при погледу на задружну имовину која се у добром делу још књижи као друштвена својина и подстиче апетите присвајања. Распад и преобликовање пословних система потискује задруге на маргине пословних процеса, те оне све више тону у безизлаз. И то је један од резултата концепта превазилажења ситне робне производње путем њеног пропадања.

Већ неколико година покрећу се иницијативе за доношење новог Закона о задругама. Неки објављени нацрти показали су да њихови писци нису спремни да понуде истински концепт успешног опоравка и препорода задругарства. Не полази се од чињенице да све време нису у пословању и организовању задруга примењени задружни принципи, који се морају примењивати у целости и сви. Задруга губи задружна својства ако изостане доследна примена и једног, било ког од седам принципа. У нашим задругама није примењен принцип међузадружне сарадње, изостаје и примена осталих. Рез задружне ревизије коју треба да успостави Закон неће бити напретка. То није исто што и ревизија коју раде професионалне ревизијске фирме. Предложен нацрти се исцрпљују нијансирањем модалитета поступака оснивања задруга и методологије у њеном управљању. Не поричући да је то важно за

¹ Громослав Младенац: «Историја задружних доктрина», Београд 1935. стр. 65,66.

примену задружних принципа, они се и даље искључиво баве појединачном задругом као пословном јединком. Не знају, неће, или не усуђују се да задругу ситуирају у састав пословне целине, задружног пословног савеза који би израстали у крупне, еманциповане и независне тржишне системе. Пословни домен појединачне задруге као прва фаза пословног процеса «на мало» који почиње и завршава се на прагу задруге није довољан да искаже предности и корист од задружног пословног односа. Чланству задруге нужно је потребна и друга фаза посла «на велико» која се остварује удружено са другим задругама да би освајала тржиште обимом, квалитетом, трајношћу, јер се и у овој фази остварује зарада. Тек кад задруга и њено чланство учествује, располаже и управља послом у обе пословне фазе и по задружним принципима присваја добит из целокупног посла, задружни пословни однос исказује своје предности.¹

Крајње је време да се у структуру задружног пословања врати задружна штедња и кредит који је различит од банкарских кредита који се пласирају искључиво у циљу профита из пласмана новца.

Наша земља је усмерена ка европским интеграцијама и укључивању у Европску унију. То обавезује на познавање и придржавање ставова Европске комисије. У јулу 2003. усвојен је «Пропис за статут европске задруге», при чему Европска комисија наглашава да «пажњу особито ваља усмерити новим чланицама и земљама кандидатима за приступ ЕУ. У тим земљама, унаточ опсежним реформама, потенцијал задруга није довољно искоришћен». У документу «Ставови Европске комисије о поспешивању развоја задруга у Европи» из фебруара 2004. године истиче се огроман привредни, друштвени и културни значај задруга. «У ЕУ делује око 300.000 задруга које осигуравају 4,0 милиона радних места... задруге утичу на свакидашњи живот више од 140 милиона грађана који су њихови чланови». У овом документу су три главна циља:

- Подршка бржем развоју задруга широм Европе бољим приказом деловања, предности, особина и разумевања сектора;
- Побољшање задружног законодавства у Европи;
- Одржавање и јачање улоге и доприноса задруга циљевима заједнице (друштва).

Како би осигурала разумевање значаја задруга у привреди, Европска комисија је дефинисала своје обавезе у предузимању одређених акција у 12

¹ Б. Маричић: «Задружни пословни систем – услов опстанка и развоја задруга» стр. 19, «Задругарство у времену транзиције» СНС Научна, Београд 2006.

тачака, које се односе на земље чланице, као и оне усмерене на чланство у ЕУ. У закључку овог документа наглашава се да «задруге имају јаку традицију већ од индустријске револуције, међутим, оне се не смеју сматрати као реликт деветнаестог века... Задруге суделују са 83% у холандској пољопривредној производњи, у француској са 50%, а на Кипру са 37% у банкарским услугама, са 53% у Финској у малопродаји прехранбених производа, у Шпанији са 21%, у здравственим услугама и са 60% у Шведском шумарству и дрвној индустрији. Због тога ће Европска комисија подржати развој задружних организација како у ЕУ тако земљама кандидатима, иако развој задруга остаје пре свега у надлежности земаља чланица. Стога ће постизање циљева постављених у овом документу налагати активно укључивање земаља чланица и земаља кандидата».¹

У овом осврту није било речи о задругама у другим делатностима осим земљорадничких, али се може рећи да је нужно да Закон буде повољан и подстицајни оквир за све делатности, а да Србија има и Задружни савез целокупног задругарства.

У Београду,

Фебруар 2009.

Бранко Маричић

Примљено: 24.01.2009.

Одобрено: 27.03.2009.

¹ Према часопису «Социологија села» бр. 167(1) стр. 269-271, Загреб 2005.

Извештај са међународног научног скупа
**„МУЛТИФУНКЦИОНАЛНА ПОЉОПРИВРЕДА
И РУРАЛНИ РАЗВОЈ“ (III)**

одржаног 04. и 05. децембра 2008. године у Београду

Скуп је одржан у организацији Института за економику пољопривреде, Београд – Србија, Задружног савеза Србије Београд-Србија, Привредне коморе Београд-Србија, Регионалне привредне коморе Нови Сад-Србија, ПД РБ „Колубара“ д.о.о. Лазаревац-Србија, Пољопривредног факултета Земун-Србија, Пољопривредног факултета Нови Сад-Србија, Економског факултета Суботица-Србија, Института економских наука Београд-Србија, Института за примену науке у пољопривреди Београд-Србија, Пољопривредног института Републике Српске Бања Лука – Република Српска (БиХ), Пољопривредног факултета Источно Сарајево – Република Српска (БиХ), Institut agronomique mediterraneen de Montpellier (СИНЕАМ – IАММ) – France, Faculty of agro-food and environmental economics, academy of economic studies, Bucharest – Romania, Institute of agricultural economics, Bucharest – Romania, Institute of agricultural and food economics, Warsaw – Poland, Banat university of agriculture, Timisoara – Romania, Balkan environment association (B.EN.A.) Solun – Greece, Научног друштва аграрних економиста Балкана (НДАЕБ/БСААЕ) Београд – Србија, и Балканске асоцијације за социологију села и пољопривреде Београд – Србија.

Научни одбор скупа је резензирао и прихватио 126 рада припремљена од стране 69 домаћих и 57 страних аутора из великог броја научних, високошколских институција и института, државних институција и фирми из Србије, Републике Српске, Босне и Херцеговине, Румуније, Молдавије, Хрватске, Мађарске, Македоније, Литваније, Словеније, Црне Горе, Норвешке, Турске, Пољске и Аустрија, који су објављени у тематском зборнику који је подељен у два тома - укупно 1.027 страница текста.

Скуп је био подељен у пет тематских секција и то : **1. мултифункционална пољопривреда, 2. рурални развој, 3. тржиште и конкурентност, 4. алокација ресурса и 5. производња и продуктивност.**

Прва секција је имала 16 радова који су обрадили тематику **мултифункционалне пољопривреде**. По анализираној тематици она се може поделити у следеће тематске целине: **предузетништво, пословни амбијент и мултифункционална производња**. **Предузетништво** је разматрано са ста-